

שיחות מניטו על פרשת השבוע

שיעור על פרשת נשא, שנמסר בשנת 1993

מניטו: בשבת נקרא את פרשת נשא, שהיא הפרשה השנייה של ספר במדבר. הפרשה הראשונה הוקדשה לספירת בני ישראל...

[...]¹

יתרו כהן מדין

קהל: ... באותה התקופה, כאשר אומות העולם היו מסכיב לעם ישראל, האם שבע מצוות בני נח היו בתוקף, והאם העובדה שבני ישראל קיבלו את התורה שינתה משהו עבור שאר אומות העולם?

מניטו: אתם זוכרים שלמדנו את העניין של יתרו. בנוגע לסיפורו של יתרו, בפרשת יתרו בפרק יט, התורה אומרת שבמשך כל זמן שהותו של משה אצל יתרו, ארבעים שנה במדיין, משה נחנך כל החכמות של העת העתיקה שלפני התגלות התורה. אומר על יתרו כמה משפטים קצרים: יתרו הינו צאצא של אחת השושלות שיצאו מאברהם, שחיה חוויה דומה לזו של אברהם – ראוי היה שנלמד לפרטים את הפסוקים המספרים זאת. הוא חיפש את האמת דרך כל "הדתות" של תקופתו, המדרש שאני מצטט לכם כאן אומר כל "העבודות זרות" של התקופה ההיא, הדתות הפגאניות.

סוגריים קצרות: יש לזכור שכל השושלות של צאצאי אברהם הלכו מהר מאוד לאיבוד בפגאניזם המקומי שלהם למעט השושלת שעוברת דרך יצחק. מפורסם שלאברהם היו שני בנים, ישמעאל מהגר ויצחק משרה, אך פחות מפורסם מה שהתורה אומרת על כך שבסוף ימיו הוא הוליד ילדים נוספים; בייחוד אחד מבניו שנקרא בשם 'מדיין'². העם של מדיין, הקשור להיסטוריית עם ישראל מזמן התנ"ך בצורה מאוד ישירה, אגב גם הוא באמצעות יריבות של הזהות, הפך להיות עם פגאני. יתרו היה הכהן הגדול של מדיין.

סיפור זה המובא במדרש, מאוד דומה – מעין אב טיפוס – למה שרבי יהודה הלוי כותב במבוא לספר הכוזרי. אני לא יודע אם אתם זוכרים במה מדובר: מלך כוזר מחפש אחר האמת; הוא מקבץ את כל הדעות, הדוקטרינות, של ימיו, על מנת לבחון איזו יותר קרובה לאמת. כפי שאתם יודעים, בסופו של דבר רוב הכוזרים התגיירו. היה עליהם לבחור בין הנצרות לבין האסלאם – יש לכלל הסיפור הזה סיבות היסטוריות-חברתיות: ממלכת כוזר – שהייתה ממלכה טטרית, שבטים המשתייכים לזהות הטורקית – היו תקועים בין האימפריה הנוצרית בצפון והאימפריה המוסלמית בדרום. בשל סיבות פוליטיות

¹ ההקלטה נקטעה.

² בראשית כה, ב.

חשובות מאוד, היה עליהם לבחור לכרות ברית או עם הנוצרים או עם המוסלמים. לבסוף הם החליטו להתגייר ליהדות, לא נוצרים ולא מוסלמים. זה החזיק כמה זמן, לאחר מכן ממלכת כוזר נכבשה על ידי הצד המוסלמי, ורוב הכוזרים המירו דתם לאסלאם, פעם נוספת, אבל הרבה מאוד נשארו יהודים. הכרת כמה מהם, הם מאוד – איך אומרים? – שוביניסטים, יש להם מין גנדרנות של אליטיזם³: הם לא מתחננים עם יהודים... הם יהודים! אני חושב שיש מהם הרבה מאוד בארץ, והם מתחילים להתחתן עם יהודים ולהתערבב... אבל במשך מאות בשנים הם שמרו על זהותם הטטרית המקורית. אבל הם יהודים במאה אחוז.

אני חוזר לשאלתך: המדרש אומר שיתרו התנסה בכל העבודות זרות של זמנו, ודחה אותן אחת אחרי השנייה; כולל העבודה זרה של מדין; לכן עמו החרים אותו, בודד אותו. איך אנו יודעים זאת? כאשר משה מגיע אל יתרו, התורה מספרת שאחת הבנות של יתרו הייתה רועה את הצאן. שואל המדרש: איך אין ליתרו כהן מדין רועים כדי לרעות את צאנו? מסביר המדרש שהוא הוחרם על ידי עמו כיון שהוא דחה את העבודה זרה שלהם. לכן מה שצריך להבין הוא שיתרו נמצא במצב זהה למצבו של אברהם, שדחה כל העבודות זרות, והיה אם כן פנוי להתגלות של האמת. עם כל זאת, יתרו עדיין היה בשלב של דחיית העבודות זרות, ומשה לא הצליח לשכנע אותו באמיתות ההתגלות לאברהם.

המונותאיזם הטבעי

אני פותח כאן סוגרים, ואתם תגידו לי אם זה מספיק ברור, כי צריך הרבה זמן כדי לחדד את מה שאני רוצה לומר: יש דת טבעית מאז אדם הראשון, שהיא הדת של ההכרה בא-ל יחיד בורא העולם, אלא הוא נודע רק באמצעות חוקי הטבע. כלומר היה הפגאניזם של הפוליתאיזם לסוגיו, אבל הייתה מסורת של מונותאיזם של באים בסוד הא-ל היחיד, הידוע כבורא עולם והמנהל את היסטוריית העולם באמצעות חוקי הטבע. זה המונותאיזם שנשמר עד מלכי-צדק, שפגש את אברהם. מי שמכיר את הפסוקים, זוכר שבדו-שיח שבין מלכי-צדק לבין אברהם מופיע הבדל זה: יש מונותאיזם טבעי⁴, מונותאיזם של הטבע⁵ – הקב"ה, בורא העולם, ומשגיח עליו אך ורק באמצעות חוקי הטבע. זה הדאיזם של הפילוסופים אגב, לפחות זו חוויה מאוד קרובה. לעומת זה, ההתגלות אל אברהם נמצאת מעבר להתגלות של 'א-להים' – הא-ל הבורא המנהל את העולם לפי חוקי הטבע – אלא זו התגלות של 'ה' (שם הויה), המגלה את הערכים המוסריים, לקראת העולם הבא. יש אם כן הבדל מהותי בין שני סוגי מונותאיזם אלו. הבאתי לכם את הדו-שיח בין מלכי-צדק לאברהם: מלכי-צדק מכיר 'אֵל עֲלִיּוֹן'⁶, שרגילים לתרגם le Dieu suprême.

שימו לב שזה מאוד שונה מ-"האל העליון" של המהפכנים של המהפכה הצרפתית. הישות העליונה של המהפכנים הייתה התבונה שהועלתה לדרגה של אלוהות. זה מושג מאוחר.

אבל נחזור למלכי-צדק: התורה אומרת 'אֵל עֲלִיּוֹן'; דהיינו במונותאיזם זה מכירים בכך שהבורא הציב היררכיה של מתווכים אלוהיים על מנת לנהל את העולם באמצעות חוקי הטבע. אבל יש 'אֵל עֲלִיּוֹן', שהיה ידוע לבאים בסוד המונותאיזם. הפוליתאיסטים היו עובדים לכל האלילים המתווכים, ואילו הבאים בסוד המונותאיזם היו

³ Une coquetterie d'élitisme

⁴ Monothéisme naturel

⁵ Monothéisme de la nature

⁶ בראשית יד, יח.

מכירים אך ורק בעבודת ה'אֵל עֲלִיּוֹן', שמוגדר על ידי מלכי צדק כ-"קִנְיָה שְׁמַיִם וְאָרֶץ"⁷. שוב, זו ההכרה בריבונות של האל הבורא, אך באמצעות חוקי הטבע. אתם מבינים מדוע זה נופל באופן מתמיד אל הפגאניזם; משום שזה נופל אל הנטוריזם⁸ – הטבע מוצב כאלוהות. זו הסכנה של המונותאיזם הטבעי הזה, ה' הידוע כבורא העולם אבל שמנהל אותו דרך חוקי הטבע.

אני פותח סוגריים קצרות כדי להדגיש את חשיבות הבעיה, ולאחר מכן נחזור להגדרה של אברהם בדי שיח עם מלכי צדק: חוקי הטבע משליכים לדטרמיניזם – עבורנו המודרנים זה מובן מאליו, זה כבר התבסס בתודעה של התרבות הרומית. חוקי הטבע עיוורים, אימפרסונאליים. לכן הדאיזם הזה של האל המנהל את העולם באמצעות חוקי הטבע, עלול באופן מתמיד לזהות בין הטבע לבין האל – כבר מזהים באופן הפילוסופיה של שפינוזה. דהיינו, איבוד התפיסה של הקשר האישי האינדיבידואלי: בין בורא העולם, לכל אדם ואדם בעל תודעה חופשית ופרטית. זה נמחק לגמרי. אתם מבינים איך סוג דאיזם מונותאיסטי נטוריסטי זה, נופל אל תוך הפגאניזם באופן סיסטמתי.

עם כל זאת, לאורך כל הדורות עד אברהם, היו באים בסוד המונותאיזם הזה, ששמרו על טוהר היחס אל האל-היחיד 'אֵל עֲלִיּוֹן'; בלשון פגאנית 'א-להי הא-להים'. במפגש עם אברהם, נראה שהניסוח שאברהם מציב למלכי צדק הוא "י-הוה אֵל עֲלִיּוֹן קִנְיָה שְׁמַיִם וְאָרֶץ"⁹. אם אפשר לומר כך – על מנת לפשט את העניין ואתם תגידו לי אם זה מספיק ברור – המונותאיזם שתיארת, מכיר את הקב"ה רק בתור א-להי העולם הזה, האל-שברא את העולם הזה. לעומת זה, ההתגלות אל אברהם היא שבורא העולם הזה הוא זה שלאמיתו של דבר רצה בעולם הבא. כאשר השם 'י-הוה' מופיע בהתגלות, פירושו מתוך צפייה לעולם הבא. כאשר זה 'א-להים', זה מתוך צפייה לעולם הזה. ההבדל הגדול הוא תורת א-להים או תורת ה' – אתם רגילים למונחים אלו שמאפיינים את ההתגלות אל עם ישראל, זה הקב"ה שמתקשר לכל פרט ופרט מתוך צפייה לעולם הבא. ואילו המונותאיזם השורר מסביב לעם ישראל, הלא הוא המונותאיזם השמי, שמכיר באל יחיד בורא העולם ומשגיח על העולם באמצעות חוקי הטבע. אני מקווה שהצלחתי להראות לכם באופן סכמתי עד כמה אין שום קשר בין שני מונותאיזמים אלו: האחד הוא המונותאיזם של יחידות¹⁰ הבורא – שאנו מוצאים גם באסלאם; אם יש אל, יש אחד בלבד, יחיד. לעומת המונותאיזם של ישראל – המתחיל עם אברהם ועובר דרך יצחק ויעקב, ולא דרך שום שושלת אחרת של אברהם – הוא המונותאיזם של האל האחד¹¹, "ה' אחד", ולא רק "ה' יחיד". אני סוגר סוגריים אלו.

במפגש הזה שבין משה ליתרו, ואני מזכיר לכם שיש ליתרו חוויה דומה לזו של אברהם: הוא שובר את הפסלים, דוחה את כל העבודות זרות, ואם כן, הוא פנוי להתגלות של י-הוה. אנחנו לומדים שבמשך ארבעים השנה שבהם משה היה במדין אצל יתרו, משה לא הצליח 'לגיר' – אם אפשר לומר כן – את יתרו למונותאיזם של י-הוה. ואילו במעמד הר סיני, יתרו הבין שיש משהו אחר מן המונותאיזם הטבעי, ואז יתרו בא להצטרף למשה על מנת 'להתגיר' לזהות ישראל.

⁷ שם, יט.

⁸ Naturisme

⁹ שם, כב.

¹⁰ Unicité de Dieu

¹¹ Le Dieu Un

תורת בני נח

כאן אני מתחבר לשאלה שלך גב' וסאל: אדבר בקצרה בעניין בני נח. למדתי רבות את הנושא, כמובן באמצעות משנתו של הרב אלי בן אמוזג, והייתי רוצה לבודד נקודה מסוימת, כדי לענות לשאלה. כאשר יתרו מגלה שקיימת אמת מעבר למונותאיזם הטבעי, הוא לא יכול להישאר מחוץ לה. כוונתו של הרב בן אמוזג כאשר הוא ייסד את התנועה של בני נח, הייתה לענות לצרכים הרוחניים של אלו שדחו את העבודה זרה, אך לא הצליחו להגיע להתגלות של ישראל. והנה, הדוגמה של יתרו, ואנחנו לומדים זאת מתחילת הפרשה, "וַיִּשְׁמַע יְתָרוֹ, רֶשִׁי שׂוֹאֵל מִמָּה שְׂמוֹעָה שְׂמַע וּבֵא וּנְתַגִּיר"?. זה לפי המקור בגמרא (זבחים קטז, א), אבל רש"י לא מציין 'ונתגיר' מסיבות פרשניות. תפתחו את הפסוק הראשון של פרשת יתרו (שמות יח, א):

וַיִּשְׁמַע יְתָרוֹ כֹּהֵן מִדֵּיָן חֹתֵן מֹשֶׁה אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה אֱלֹהִים לְמֹשֶׁה וּלְיִשְׂרָאֵל עַמּוֹ

זה מה שהוא שמע, שהוא הבין מכל המאורעות של יציאת מצרים. מה שהשם בורא עולם באמצעות חוקי הטבע עשה עבור משה ועם ישראל. והתורה אומרת:

כִּי הוֹצִיא יְהוָה אֶת יִשְׂרָאֵל מִמִּצְרָיִם

אתם רואים את הפער בתוך הפסוק.

מיד נראה מה שאומרת התורה, כדי שנבין שלאחר כל המאורעות של יציאת מצרים, קריעת ים סוף, מלחמת עמלק ומעמד הר סיני, ולכן התגלות התורה בהר סיני, יתרו הבין שיש משהו מעבר. המקור נמצא בגמרא. פסוק ח':

וַיִּסְפָּר [סיפר, הסביר] מֹשֶׁה לְחֹתְנוֹ אֶת כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפָרְעֹה וּלְמִצְרָיִם

סוגריים קצרות: קיימת אצל מחברים מסוימים נטייה להסביר את מאורעות יציאת מצרים באמצעות המנגנונים של חוקי הטבע. זו ההתנהגות של יתרו, הוא תופס שמדובר באירוע חשוב, אבל עבורו אין זה מעבר להתרחשות יוצאת דופן של חוקי הטבע. למשל, ישנם הרבה מאוד יהודים שמקבלים שאכן הייתה התערבות של הקב"ה ביציאת מצרים, אבל באמצעות חוקי הטבע. הרבה פעמים שמעתי אנשים מאוד אדוקים שאומרים כך; זה משום שהם לא מצליחים להתרומם לאמונה ב-"הוה א-להי אברהם", אלא הם נעצרים ב-"א-להים, בורא העולם". לבוא ולומר שסך הכל, משה, שהיה חכם גדול, ידע בדיוק מתי יהיה ליקוי לבנה וגאות הים שאפשרו לו את מעבר ים סוף ביבשה. אתם רואים סוג חשיבה זו, ילדותי לגמרי. שלייתי לבנה ומעבר ביבשה יעמדו ביסוד של ההיסטוריה של מונותאיזם של התנ"ך באנושות כולה. אני לא יודע אם אתם תופסים את השטחיות של זה. זו המנטליות הניטוריסטית¹².

כך אומר הפסוק: משה הצליח לבסוף לספר לחותנו "כָּל אֲשֶׁר עָשָׂה יְהוָה לְפָרְעֹה וּלְמִצְרָיִם". הייתה התערבות מעבר לחוקי הטבע, שגרמה לחוויה הזו בהיסטוריה עם ישראל, שתישאר המודל של האמונה עבור כל מאמיני התנ"ך מחוץ לעם ישראל – הנוצרים או המוסלמים עם הקוראן – שניתן להיגאל מן השעבוד לחוקי הטבע. זה תחילת האמונה המונותאיסטית התנכ"ית העברית, כפי שהיא הופצה בקרב כל העמים האחרים.

עַל אוֹדֹת יִשְׂרָאֵל אֶת כָּל הַתְּלָאָה אֲשֶׁר מְצַתֶּם בְּדֶרֶךְ וַיִּצְלַם יְהוָה.

¹² Mentalité naturaliste

וַיִּחַדְךָ יְתָרוֹ

ישנם שני פירושים למילה "וַיִּחַדְךָ": רעד מרוב שמחה – מלשון חדווה. או רעד מרוב פחד, "חדודין חדודין"¹³. כלומר, יתרו נאחז ברעדה, זה הולך בכיוון הביטוי "חיל ורעדה" של הפילוסוף הפרוטסטנטי¹⁴.

עַל כָּל הַטּוֹבָה אֲשֶׁר עָשָׂה יְ-הוָה לְיִשְׂרָאֵל

אתם רואים: יתרו מגלה כאן מה המשמעות ש-י-הוה' הוא עבור בני ישראל.

אֲשֶׁר הִצִּילוּ מִיַּד מִצְרַיִם.

וַיֹּאמֶר יְתָרוֹ בְּרוּךְ יְ-הוָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶתְכֶם מִיַּד מִצְרַיִם וַיְמַד פְּרָעָה אֲשֶׁר הִצִּיל אֶת הָעָם

מִתַּחַת יַד מִצְרַיִם

יתרו מכיר בזה שמעבר ל-א-להים' יש י-הוה', שהוא הא-להים.

זה העניין: ניתן להיות מונותאיסטי באמצעות תורת בני נח, כפי שהיה יתרו עד פגישתו עם משה. אבל ברגע שיתרו נחשף למאורע ההתגלות של "י-הוה", הגמרא (זבחים קטז, א) מביאה שלוש דוגמאות של החוויה הזו של יתרו: קריעת ים סוף, מלחמת עמלק ומתן תורה. ברגע שיתרו חווה את המאורעות בתוך המציאות, שגורמים לו להבין שיש דבר מעבר לחוקי הטבע, הוא לא יכול להישאר בחוץ, לכן הוא מגיע כדי להצטרף אל משה. זה מה שקרה לתנועת בני נח שרצה הרב אלי בן אמוזג לייסד מחדש. הרב אלי בן אמוזג – אומר לכם כמה מילים עליו מפני שהוא היה אדם גדול מאוד של המאה הקודמת – היה רב באיטליה ממוצא מרוקאי. יום אחד, כומר צרפתי מהעיר ליאון בשם אימה פלייר – הוא עוד לא היה כומר אלא תלמיד בסמינר – שהיו לו שאלות על לימודי התיאולוגיה שלו והיה מוטרד ממה שהכנסייה הייתה מלמדת אותו על עם ישראל, החליט להתקרב לקהילה היהודית. הוא נכנס לבית הכנסת בליאון בזמן 'כל נדרי'. הוא ראה המחזה זה – יום כיפור בבית כנסת – ועשה עליו רושם עז. הוא התחיל לחפש, והגיע לרב בן אמוזג. הוא רצה להתגייר. הרב בן אמוזג שכנע אותו לייסד תנועה של בני נח עבור הלא יהודים, משום שישנם הרבה מאוד לא-יהודיים שכבר נמצאים בחוויה הזו של דחיית העבודה זרה של דתם הכאילו תנכ"ית. הידיעה שהאמת בישראל, אבל שהם עצמם לא מישראל ואינם יכולים להיות מישראל – מפני שהאופן שלהם להיות אדם אינו תואם את האופן היהודי להיות אדם; וזו דרמה. אנשים מאומות העולם שיודעים שהאמת בישראל, דוחים את העבודה זרה של אומתם, אבל אינם יכולים להיכנס לעם ישראל.

אספר לכם מעשה שקרה במעיינות, אולי כבר ספרתי לכם. הוותיקים של מעיינות זוכרים את הסיפור הזה: לפני הרבה מאוד זמן, הגיע אלי כומר שגילה שהאמת נמצאת ביהדות והוא החל ללמוד יהדות. לבסוף הוא לא התגייר, אבל רצה בכל זאת להיות ישראלי. הוא מורה דרך – כך הוא מתפרנס, והוא מאוד מיווד עם היהודים ומדינת ישראל, יש לו עכשיו תפקיד בכיר בהיררכיה של הכנסייה הקתולית, שהפקידה בידי מוסד של לימודי יהדות לכמרים נוצרים. כומר זה – ולא אומר לכם מה שמו משום שהוא גר בירושלים – נכח בהרצאה שנתתי לנוצרים בשנת 1967, לפני המבול... בסוף ההרצאה הוא ניגש אלי וביקש את רשותי לקחת את הרצאה זו כנושא התזה של הדוקטורט שלו בתיאולוגיה, משום שהוא גילה שיש מה לחפש שם. אכן זה היה הנושא של התזה שלו, היא אגב תורגמה למספר שפות,

¹³ ר' רש"י על אתר.

¹⁴ הכוונה לפילוסוף הדני סרן קירקגור שחיבר ספר בשם "חיל ורעדה".

ולבסוף הוא למד יהדות ונשאר כומר, אך החליט להיות ישראלי ולחיות בירושלים. הוא הגיע למשרדי בירושלים, ואמר לי: הנה אני ישראלי. אני מספר לכם את זה כדי שתבינו את ממדי הבעיה – והוא הסביר לי מדוע הוא לא יכול להיות יהודי למרות שהוא ידע שתורת ישראל היא האמת, אבל הוא יישאר נוצרי. כומר אחר אמר לי פעם: לא עוזבים את אימא, והאימא זו הכנסייה.

באחד המחזורים של מעיינות, ביקשתי ממנו לבוא להציג את מצבו, כדי להסביר להם את הבעיה הזו, שיש אנשים טובים שלא יכולים להפוך להיות ישראל. לפי הרב בן אמוזג מה שמתאים להם, זה תורת בני נח. הוא מספר להם את הסיפור שלו, ותלמיד אחד שואל אותו: אני לא מבין, מה באמת מונע ממך להיות יהודי? הכומר עונה – הוא היה אלזסי: אני אוהב לאכול 'שוקרות'¹⁵. התלמיד, שגם היה אלזסי, שואל אותו: אבל יש שוקרות כשרה! עונה הכומר: בני, אתה לא יודע מה זה שוקרות... מה אתה אוכל שוקרות כשרה...

סיפור זה מאיר היטב את העניין: הקב"ה ברא בני אדם שאוהבים לאכול שוקרות, ולכן הם אינם יכולים להיות יהודים. אז מה יעשו עם האמת? עבורם יש תורת בני נח.

אלא שיתרו הוא הבן נח יוצא דופן: אחרי שהוא מגלה שהאמת בישראל, הוא לא יכול להישאר מחוץ לו. אני מרגיש שזה מה שקרה לאימה פלייר עצמו; כפי שאמרתי לכם, למדתי לעומק מקרה זה. הרב בן אמוזג ביקש מפלייר לייסד את התנועה של בני נח עבור כל אותם נוצרים נטולי-נצרות שלא יכולים להיות יהודים, כי צריך להיות יהודי כדי להיות יהודי – תשאלו את 'החזית הלאומית'¹⁶ הם יסבירו לכם... – בסוף חייו אימה פלייר היה אומלל. הוא היה כמעט המורה הרוחני של הקהילה הרפורמית של רחוב קופרניק בזמנו. הוא היה נותן את שיחות המוסר הטובות ביותר אצל לואי ג'רמאן לוי. והוא היה מחזק את היהודים להיות יהודים... אבל הוא עצמו, ביקש בסוף ימיו להיקבר לפי מסורת הנצרות ומסורת היהדות. הוא נשאר באמצע; אני חושב שזו דרמה.

וכך אני מסביר זאת לעצמי: יש אנשים שכאשר הם יודעים שהאמת במקום מסוים, הם לא יכולים להישאר מחוץ לו.

אני עובר נושא, אבל אני לא באמת עברתי נושא: ייסוד הפוליניזם¹⁷. במצב רגיל, צריך היה להיות תורת בני נח מסביב ליהדות, עבור האומות הלא יהודיות. והנה התגובה של הפוליניזם הייתה להמציא פסדו-זהות 'ישראל' עבור הגויים. דיברתי הרבה מאוד על זה עם נוצרים, שאומרים לי: אנחנו ישראל. אני אומר להם: אבל אינכם יהודים! הם עונים: אנחנו היהודים האמתיים. זה סמלי עבורם, זה מיסטי, זה מיתי. זה מה שהסן-פול שלהם נתן להם: אתם נשארים גויים, אבל נטביל אתכם בתור 'ישראל'. משום שהם לא מסוגלים לומר לעצמם: אנחנו מחוץ לבית הכנסת האמתי; אז הם בכנסייה. הבנתם מה שרציתי לומר?

זה היה עבור שאלתך: באופן כללי, החלופות הינן או להיות יהודי של התורה, או בן נח או עובד עבודה זרה. נראה שיש בטבע האנושי, סירוב להישאר על סף הדלת. תורת בני נח אף פעם לא צלחה מבחינה סוציולוגית, לפחות עד זמננו – אוסיף בהמשך – בגלל נטיית הטבע האנושי, שהוא גובל בגאווה נרקסיסטית, הרצון להיות בתוך הבית ולא על סף הדלת. זה ברור מה שאני אומר?

¹⁵ תבשיל מסורתי של חבל ארץ 'אלזס', העשוי מכרוב מבושל בשומן חזיר ויין לבן, ומוגש עם נקניקיות חזיר ותפוחי אדמה.

¹⁶ מפלגה הנתפסת כימנית קיצונית בצרפת.

¹⁷ Paulinisme, הדוקטרינה של פאולוס.

עם כל זאת, יש בארצות הברית קהילות חזקות של בני נח, נוצרים לשעבר. הם עשרות אלפים – הם קצת מופעלים על ידי חסידי חב"ד – ומקיימים את שבע מצוות בני נח, מבלי להיות יהודי באמת, אבל כבר לא נוצרי. זו אולי תופעה מיוחדת לאמריקה, אני לא יודע אם זה יפרוץ בעולם, יתפתח; היו ניסיונות למסד זאת בצרפת, זה לא תופס. צרפתי רוצה להיות או באמת ישראל או גוי. אבל בן נח, זה לא מדבר אליו. מעבר לכל זה, יש גם מוסדות פילוסופים של אינטלקטואלים זה משהו אחר.

מלחמת עמלק

האם ישנה שאלה נוספת?

קהל: קריעת ים סוף ומתן תורה היו ניסים, התערבות של הקב"ה, אבל מדוע מלחמת עמלק היא גם חלק מהם?

מניטו: משום שזה מתקשר להיסטוריה של עם ישראל. אציג את השאלה באופן כללי יותר: זה מתקשר לסוד של התמדת קיום עם ישראל. האנושות חסרת ריסון נגד הזהות ישראל מעת היוולדה, מזה 4000 שנה, דרך כל העמלקים שהופיעו לאורך ההיסטוריה, והנה עם ישראל הוא המנצח. זה לא יכול שלא לגרום לתדהמה את האנשים הכנים. אלו שלוש חוויות השייכות לממד שונה: בן אדם למקום, בן אדם לחברו ובן אדם לעצמו.

יש אנשים רגישים לזה שניתן להיגאל משעבוד חוקי הטבע – קריעת ים סוף. אחרים סבורים שניתן להיגאל מן האנטישמיות – עמלק. שהקב"ה מגלה את תורת אמת לבני אדם, שהקב"ה מדבר עם בני אדם, וזה קורה בעם ישראל. ובזה מאמינים הנוצרים! הרי המנטליות הפגאנית גורמת לכך שהפירוש של "הקב"ה דיבר עם האדם" הוא: הקב"ה הפך להיות אדם. אני לא יודע אם זה ברור. עבור היהודים, מכיוון שאנחנו עברים, אנחנו יודעים שהקב"ה מדבר עם האדם, אבל זה הקב"ה שמדבר עם האדם, והאדם הוא אדם והקב"ה הוא הקב"ה. אבל עבור גוי, מה זה אל שמדבר עם האדם? אל-אדם.

זה מזכיר לי, אני לא יודע אם דיברתי אתכם על זה: אני זוכר שמיד לאחר המלחמה, הסטודנטים הנוצרים היו מזמינים אותנו – הסטודנטים היהודים – למפגשים של "לימודים תנכ"יים". פעם אחת, הגיע תורו של הרב ג'אייס להרצות, שהיה רבה הראשי של פריז. אני לא יודע אם יש ביניכם אנשים שהכירו אותו, הוא היה אדם 'שלם'. במהלך ההרצאה שלו נגד הרעיון של אל-אדם, הוא אמר מתוך התלהבות – וכל האולם התלוצץ מצחוק, אבל הם הבינו היטב למה הוא התכוון: "איך הם יכולים לסגוד לאל שעושה קטנים??" ככה ממש! אל בלגי; מאנקן פיס¹⁸... לזה בסופו של דבר הנצרים סוגדים, לאל שמסגל לעצמו את הטבע האנושי עד כדי כך. אמנם הוא לא מתחתן.

קהל: הבתולה?

מניטו: נכון – דהיינו, הוא לא נושא אישה. אני לא יודע אם זה שייך לנוירוזה או פסיכוזה, אבל זו אובססיה. ישנה אובססיה רבתי ביחס למין במיתוס הנוצרי. בדרך כלל, אנשים שחושבים את עצמם לאל לא מתחתנים, ואין להם אם, וגם אין להם אב כמובן...

זו הבעיה: צריך להבין שהעברים הם עברים, והגויים הם גויים. האמונה של הגויים היא שאם הקב"ה דיבר בהר סיני, הוא נעשה אדם. לקח לי הרבה זמן להבין דבר זה: יהודי לא מסוגל להבין איך זה מתרחש בראש של הגוי,

¹⁸ פסל של ילד שהפך להיות מסמליה של העיר בריסל, וד"ל.

וגוי לא יכול להבין איך זה מתרחש בראש של יהודי, מלבד מקרים יצאי דופן. יש דו-שיח אפשרי, אבל אני רוצה להוסיף: אל ליהודים לזלזל באמונות הגויים; הם בנויים באופן שונה. אני לא יודע אם זה ברור מה שאני אומר. עד כאן בנושא הזה.

לפני שנמשיך נקרא את פסוק ג':

וּמֹשֶׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן הַקֶּדֶר

פסוק זה מדגים בצורה מדויקת מה שלמדנו לעיל: משה היה מסוגל לעלות עד המדרגה "א-להים" ואז "י-הוה" קרא לו לעלות.

אגב, במזמור של שבועות לפי מסורת הספרדים, מופיע הפסוק הבא (תהלים סח, יז): הַקֶּדֶר חָמַד אֱלֹהִים לְשִׁבְתּוֹ אַף יְהוָה יִשְׁפֹן לְנִצָּחַת. כלומר צריך להצליח לעלות עד המדרגה 'א-להים' כדי להיקרא על ידי 'י-הוה'. תפסתם את ההבדל?

מה זכותם של ישראל במעמד הר סיני?

אנחנו נלמד גמרא – שכבר למדתם אבל נחזור עליה – על הנושא הבא: עם ישראל מגיע למרגלות הר סיני, והקב"ה יתגלה אל עם ישראל. זה מאורע מסוג אחר מאשר נבואה פשוטה משום שזה מאורע – התיאולוגים משתמשים במילה מעט ברברית: תיאופאניה – של התגלותו של הקב"ה, שעוברת את הנבואה הרגילה; הקב"ה מתגלה לכלל אנושי. יש כאן דבר הרבה יותר נעלה מנבואה, ואנסה להסביר מדוע: הקב"ה מתגלה באמצעות הנבואה רק אל בני האדם שמסוגלים להיות נביאים. ואילו כאן היה דבר נוסף: אם העם צריך את משה כנביא, זה אומר שהעם לא במדרגה להיות נביא כמשה. והנה הקב"ה מתגלה אל העם הזה למרות זאת. לכן ההתגלות של הקב"ה לכלל ישראל, למרות שהוא לא במדרגה של משה, זהו מאורע של תיאופאניה שעובר את הנבואה הרגילה. בין היתר, בזמן המאורע הזה של התגלות הקב"ה בהר סיני, כל העברים נעשו נביאים, בעשרת הדיברות. אבל יש דבר נוסף: הקב"ה מתגלה לכלל העם ולא למשה בלבד. למדנו בפעם אחרת, ולא אחזור על זה, שהסיבה שבגללה הקב"ה התגלה על הר סיני, הייתה אישורו של משה כנביא של התורה. זה למדנו בפרק יט.

השאלה שאני רוצה לשאול היא השאלה הבאה: במה יש זכות לעם ישראל על זה שהוא הסכים להתגלות של הר סיני? אם אנו מבינים היטב במה מדובר, לא הייתה להם ברירה אחרת: אם הקב"ה מתגלה, החירות נעלמת. אם כן, במה יש לישראל זכות בזה שהם הסכימו כאשר הקב"ה מציע להם את התורה? הרי כאשר הקב"ה מציע את התורה, הוא מתגלה לישראל, אבל ההתגלות של הקב"ה לישראל מסירה את החירות של האדם; לכן היכן הזכות? הבנתם את השאלה?

נקרא את פסוק יז':

וַיֵּצֵא מֹשֶׁה אֶת הָעָם לִקְרַאת הָאֱלֹהִים מִן הַמַּחֲנֶה וַיִּתְיַצְבוּ בְּתַחֲתֵית הַקֶּדֶר

הגמרא מפרשת את המילה "בְּתַחֲתֵית" עם משמעות עמוקה יותר מן המשמעות הפשוטה: "בְּתַחֲתֵית הָהָר" משמעותו למרגלות ההר, אבל הגמרא מבקשת לקרוא את הפסוק כאילו כתוב "תחת ההר". כך אומרת הגמרא (שבת פח, א):

ויתיצבו בתחתית ההר א"ר אבדימי בר חמא בר חסא מלמד שכפה הקב"ה עליהם את ההר כגיגית ואמר להם אם אתם מקבלים התורה מוטב ואם לאו שם תהא קבורתכם.

יש כאן לימוד חשוב מאוד: מדוע אנחנו צריכים לדעת שהם התאספו למרגלות ההר? משום שלאמיתו של דבר התרחש שם מאורע על-טבעי: ההר הורם מעל לראשם והם עמדו תחת ההר. זה מה שאומר רב אבדימי בר חמא. גיגית זה המיכל שבו עושים את הכביסה. הגמרא אומרת בצורה ברורה: לא הייתה להם ברירה אחרת מאשר להסכים!

יש על זה ביאור עמוק מאוד של המהר"ל: עבור עם ישראל, התורה אינה דבר שניתן להסכים או לסרב לקבל. זה התנאי העצמי של הזהות שלנו. כלומר, אם אנחנו תואמים את המהות שלנו שהיא התורה, מוטב; ואם לא, נעלמים. וההיסטוריה מורה שרק בני ישראל שנשארו נאמנים לתורה התקיימו לאורך המאות והציוויליזציות. כל החלקים של עם ישראל, אשר בצורה זו או אחרת נפרדו מן התורה, בסופו של דבר נעלמו. דבריי ברורים. צריך להבין זאת היטב: בכל דור ודור, ההלכה קובעת שכל היהודים הם יהודים, אפילו אלו שהם לא "יהודים של התורה". זה מבחינת ההיסטוריה של כל עידן ועידן. לאורך ההיסטוריה הכללית של עם ישראל, מתברר שכל היהודים שעזבו את התורה נעלמו כליל. אי אפשר להכחיש באופן סכמתי ארבעת אלפים שנה של ניסיון. זהו הסברו הראשון של המהר"ל.

אבל אני בעיקר רוצה להדגיש זאת: אי אפשר לומר 'לא'. זה מה שהתלמוד אומר: או שאתם מקבלים את התורה או שאתם נעלמים, תיקברו כאן. אם כן היכן הזכות? [...] ¹⁹ הרי אם הקב"ה מתגלה, הבחירה נעלמת. גדולתם של הנביאים היא שהם נמצאים במדרגה שבה למרות שהקב"ה מתגלה אליהם, הם נשארים בעלי בחירה. אבל במעמד הר סיני, אציין את הביטוי של המדרש: בפני המלך, העבד אינו חופשי. אם המלך נוכח, כולם משותקים. לכן המלך מסתתר על מנת שנחשוב שאנחנו חופשיים. ולכן עצם ההתגלות מחייבת הכרח זה. לכן היכן הייתה זכותם של עם ישראל? הזכות של עם ישראל הייתה להגיע להר סיני, כאשר הם ידעו מה חיכה להם שם. יש מהלך שלם מיציאת מצרים ועד הר סיני, שבו עם ישראל הולך אחרי משה, עד – מה שהייתי מכנה – 'המארב' ²⁰ של הר סיני. הם ידעו היטב מה שהולך להתרחש בהר סיני, שהקב"ה יתגלה. ולכן הם אמרו "כל אשר דיבר ה' נעשה" עוד לפני ההתגלות.

הסברו הראשון של המהר"ל

הנה הסבר שמציע המהר"ל, לזה רציתי בעיקר להגיע: התורה אכן כפויה, אבל היא כפויה אך ורק על מי שמוכן לקבלה באופן חופשי. זה מה שצריך להבין. כלומר, לא כופים את התורה על מאן דהו, אלא היא כפויה רק על מי שהיה מוכן לקבלה מרצונו החופשי. החלק של עם ישראל שיצא ממצרים הגיע מרצונו החופשי עד הר סיני, על מנת שיכפו עליו את התורה.

שתי דוגמאות, אחת של המהר"ל ואחת שאני רוצה להקדים: בברית בין הקב"ה לאברהם, זה הקב"ה שכרת ברית עם אברהם, לא אברהם שכרת ברית עם הקב"ה. צריך לקרוא היטב את הסיפור של אברהם, והסיפור ברור מאוד:

¹⁹ ההקלטה נקטעה.

²⁰ Guet-apens.

הקב"ה מתגלה לאברהם כדי לכרות אתו ברית. אבל הוא לא נגלה למאן דהו, הוא נגלה אל אברהם שהיה מוכן להיבחר על ידו. יש מהלך שלם של אברהם עד הנקודה שבה התורה מתחילה לספר על אברהם, ואומרת שהקב"ה נגלה אל אברהם על מנת לכרות אתו ברית. חשוב מאוד להבין: אם האדם הוא זה שבוחר לכרות ברית עם הקב"ה, זה אקראי, משום שזה תלוי במקריות של המוטיבציות של החירות האנושית; יום אחד אני בוחר, יום אחר אני לא בוחר. לעומת זה אם הקב"ה הוא זה שכורת את הברית, זה בלתי הפיך ונצחי. מוסיף המהר"ל, וזה חשוב מאוד: זה לא על מאן דהו שכופים את הברית, אלא על מי שהיה מוכן לבחור בה מעצמו. וכיון שעם ישראל היה מוכן לקבל את התורה מרצון, הקב"ה כפה אותה עליהם, כדי שזה יהיה בלתי הפיך.

הסברו שני של המהר"ל

מוסיף המהר"ל ביאור נוסף: לא תתכן אקראיות ביחס לתורה, התורה היא אִמְנַת העולם²¹. והמהר"ל מנסח את דבריו כך: צריך היה שעם ישראל יבין שהוא מקבל את התורה לא בגלל שהוא רצה בה, ושאם לא היה רוצה בה הוא לא היה מקבלה. צריך שעם ישראל יבין שזה לא בגלל החלטתו שהוא קיבל את התורה, כאילו שזה תלוי בו. זה חשוב מדי כדי שזה ימסר בידי האקראיות של המוטיבציות של הבחירה האנושית.

אך שוב, החידוש של המהר"ל: זה לא כפוי על מאן דהו. זה ברור עד כאן? המהר"ל מביא כדוגמה, חתונה. החתונה היא ברית כפויה, אבל היא לא כפויה על מאן דהו, אלא על מאורסים. מחתנים רק מאורסים, אבל אלו מאורסים שאנו מחתנים. והחתונה היא כריתת החוזה. זו הסיבה שהתקופה הפגיעה ביותר, היא התקופה שבין האירוסין לבין הנישואין, בזמן הזה נותנים את האמון אחד בשני. מבחינה אטימולוגית, זה הפירוש של fiancer – לתת אמון אחד בשני. כאשר נותנים אמון אחד בשני, זה נחתם על ידי הנישואין; והנישואין בלתי הפיכים.

בסוגריים: קיימת אפשרות של גירושין. כלומר התורה היא תורת אמת והיא מכירה בזה שאם היינו בעלי החכמה הנדרשת על מנת להצליח בחיי הנישואין, הגירושין היו אסורים. מדוע הגירושין מותרים? משום שאיבדנו את החכמה הזאת. יש להתחשב במציאות, אם החתונה לא עולה יפה, התורה מאפשרת גירושין. אבל היא מחשיבה אותם לאסון; הגמרא אומרת (גיטין ז, ב) שכאשר זוג מתגרש, אם זה זיווג ראשון, "אפילו מזבח מוריד עליו דמעות". אם זוג מתגרש, זה אסון. אלא התורה מתירה את הגירושין במקרה של כישלון הנישואין. אם היינו יודעים איך לחתן את הילדים, הגירושין לא היו עולים על הדעת. אבל איבדנו חכמה זו, לדעת לזווג זיווגים. חכמה זו הייתה קיימת, הסבתות הזקנות ידעו איזו כלה מתאימה לנכד, ואיזה חתן לנכדה. הגננים מבינים את הזה: יש מדע גידול אפונה, אז שכחנו איך לגדל את הילדים²². לכן אם מתרחש האסון של כישלון הנישואין, עדיף להתגרש. אני לא זוכר מי אמר – את זה לא קראתי במדרש: נישואין עושים שני אנשים מאושרים, וגירושין ארבעה... לא הבנתם? כי גירושין יכולים להוביל לשתי חתונות.

לכן אני מדגיש: הנישואין בלתי הפיכים, לפחות כאשר אנו מדברים על הברית שבין הקב"ה לישראל. בפרקים שבתחילת ספר עמוס, כתוב שהתנהגות עם ישראל כל כך מרדנית, שהקב"ה אומר לעם ישראל על ידי הנביא עמוס: אם לא הייתי אוסר לעצמי להחליפכם על ידי אומה אחרת, הייתי מחליף אתכם מזמן... אבל אסרתי על עצמי. מספיק לקרוא 'מעריב' ואתם תבינו מדוע...

²¹ La charte du monde

²² Petits pois, petits hommes.

מסביר המהר"ל: יש מקרה אחד שבו הגירושין אסורים: כאשר הכלה נאנסה על ידי החתן. התורה מחייבת נישואין ואסור להתגרש. כמובן, אם היא לא רוצה, היא לא מתחנת אתו. אבל אם היא כן רוצה, מחתנים אותם והם לא יכולים להתגרש. המהר"ל מסביר שזה מה שקרה בהר סיני: הקב"ה לקח את עם ישראל בכוח, כדי לאסור על עצמו לגרש אותו; כדי שזה יהיה בלתי הפיך.

אני מסכם הכל, יש שני דברים חשובים: התורה כפויה, משום שההתגלות מסירה את הבחירה, אבל זה לא על מאן דהו שכופים, אלא כופים את התורה בפגישה בהר סיני, למי שהגיע מרצונו החופשי להר סיני. זה ברור עד כאן? שנית, יש תניה חשובה: עצם זה שהתורה ניתנה בכפייה, זה מבטיח שישראל כרת ברית נצחית עם הקב"ה; הוא לא יכול לגרש אותנו.

כלומר יש פגישה בהר סיני שנקבעה כבר בימי אדם הראשון. ומי הגיע להר סיני? עם ישראל. ברגע שהקב"ה משוכנע שעם ישראל בכללו מוכן לקבל תורה, הוא כופה אותה עליהם, וזה בלתי הפיך, זה כבר לא תלוי בפרטים. כלל ישראל נשוי לתורה, זה לא תלוי בפרטים. הברית הזו נצחית תהיה התנהגות הפרטים אשר תהיה, משום שזאת ברית עם כלל ישראל.

זה דבר שקשה מאוד לגויים לתפוס; הברית עם עם ישראל לא ניתנת להפרה, תהיה התנהגות הפרטים אשר תהיה. זה ברור? בכנסיה, שייכים לכנסיה רק הקדושים, המושלמים. לעומת זה ישראל, הוא ישראל אפילו... אני לא יודע איך לומר אבל אתם מבינים את הרעיון. כל ישראל הוא ישראל, אפילו האחרים... יחד עם זאת, זה ברמה המידית של כל דור ודור. אבל עם הזמן, כפי שראינו מקודם, מי שאינו עם ישראל של התורה, סופו להעלם, אפילו אם הן כתות דתיות, אבל הן לא כתות דתיות – כלומר קהילות דתיות – של התורה באמת. אני לא יודע אם זה ברור. הצדוקים למשל, שהיו יהודים אדוקים מאוד, אבל עזבו את הלאומיות של עם ישראל, הם היו אזרחים יוונים מדת יהודית, אדוקים מאוד. הם נעלמו.

יש פרשן של ההגדה של פסח שמבאר כך: עם הזמן, אם לא נשארים תחת עול התורה, נעלמים. על מדרש ארבעת הבנים של ההגדה של פסח. הראשון הוא חכם, השני רשע, השלישי תם, והרביעי זה שאינו יודע לשאול. בפירושו הוא מתאר את ההתפתחות של ההתבוללות: בדור הראשון זה יהודי צדיק – חכם. בדור השני, יש מרד – רשע. בשלישי, תם. ברביעי, אנחנו אפילו לא יודעים מה השאלות שהוא שואל את עצמו על הזהות היהודית. תוך ארבע דורות, ההתבוללות מוחלטת. זה מתקשר לפסוק בעשרת הדיברות, שהקב"ה לוקח בחשבון את עוון אבות על בנים כאשר הבנים חוזרים על עוונות האבות, עד הדור הרביעי "על שלשים ועל רבעים". כלומר, כל עוד ניתן להכיר באופן אישי את הקודמים בשושלת: כאשר הבן מכיר את אביו, הנכד את סבו, ויתכן שהנין את סבו, אבל אחר כך זה נגמר. הקב"ה לוקח בחשבון את עוון הבנים ומחשיב אותם כבנים של האבות רק עד ארבעה דורות. לאחר מכן יש דילול של הזהות ואיבודה.

הגמרא ממשיכה, ההמשך מאוד חשוב, אבל לא נספיק.

ההטרונומיה של החוק

אם כן, מה הבעיה שמופיעה כאן? אנסח לכם זאת במונחים של תרבות כללית: עד כה, בנוגע אלימוד הזה, רציתי לתת לכם תשובה על השאלה ששאלנו מקודם: מה הזכות של עם ישראל לקבל תורה בהר סיני? זה עצם ההגעה להר סיני; העיקר הוא להגיע לשם.

לכל אחד מאתנו יש חוויה דומה: כאשר לומדים תורה, לא יודעים מה מחכה לנו. פתאום שמים לב שאנחנו בפנים, ולא יכולים לעשות דבר בנידון. שמתם לב לזה? זה בדיוק החוויה של הר סיני. מה הייתה זכותם? להגיע היכן שזה התרחש. אני חושב שזה מספיק ברור. ברגע שיש וודאות שנתפסת כוודאות, אי אפשר לעשות אחרת מאשר להכיר בה. מה הזכות בהכרה בוודאות? היא נכפית עלינו! הזכות היא להסכים לשמוע אותה. תפסתם? ישנן הרבה מאוד השלכות לכל מה שאמרתי כעת.

אני רוצה לגשת לניסוח במונחים של תרבות כללית; אנסה להציג את הבעיה באוצר המילים המדויק של ההתנגדות של הנצרות ליהדות: היהדות, היא דת החוק הכפוי; ואילו האמת הדתית, צריכה להיות כפי שהיא בנצרות, הבחירה החופשית של הרצון הטוב.

אך על פי הגמרא כאן, נראה במה מדובר: שני המונחים שיש לעמוד עליהם, שבאים מאוצר המילים של הפילוסופים כאשר הם מדברים על השאלה המוסרית, ההטרונומיה של החוק²³, ואוטונומיה של התודעה²⁴. אני מבאר: המשמעות של הטרונומיה של החוק היא שהחוק בא מן החוץ, הוא הטרונומי. נומוס – החוק. הטרו – ממקום אחר. לעומת אוטונומי – החוק נובע ממני.

בדרך כלל, הפילוסופים מחשיבים – וגישה זו מאוד חדורה בנצרות – שהאמת המוסרית היא הרצון הטוב שלי. זה מה שאני תופס כטוב. לעומת זה, לציית לחוק הכפוי עלי מן החוץ, זה נחות בהרבה. הבנתם איך השאלה הזאת נשאלת בעולם התרבות כללית? זו בדיוק הבעיה שלנו כאן. הגמרא אומרת: החוק הינו הטרונומי, הוא כפוי עלי מן החוץ. והנה הטעות: הוא כפוי מן החוץ אך ורק על מי שהיה מוכן מעצמו לבחור בו מרצונו הטוב. כלומר, החוק המוסרי כפוי מן החוץ רק על מי שקודם כל הבין מעצמו שהאמת נמצאת בהשתייכות לחוק המוסרי.

זו הסיבה שמופיע כל סיפור ששת הדורות של האבות, לפני התגלות התורה בהר סיני. יש זהות מוסרית שלמה של עם ישראל שקדמה להתגלות התורה. התורה נגלתה רק ל-'בני ישראל', וההיסטוריה של בני ישראל היא מאברהם ועד משה. יש 'רכישה' של התודעה המוסרית, ורק אחר כך החוק מתגלה, ולא להיפך. האם מה שאמרתי ברור?

אין מה להוסיף, אני לא רוצה לסבך את העניינים. החוק התגלה בגלל שהתודעה המוסרית הופיעה בתוך העם הזה. וזה בדיוק היפך מה שאנו רואים אצל הנוצרים. אצלם, יש קודם כל תקופת 'ילדות האנושות', שבה כופים את החוק כפי שכופים משמעת על ילדים; ואז מגיע 'הגיל המבוגר' שבו משתחררים מן החוק ויש לאדם רצון טוב מעצמו. זה ההיפך הגמור. אני זוכר את הוויכוחים הראשונים שהיו לי עם תיאולוגים נוצרים, על הנושא הזה, שהם מכנים 'הפדגוגיה של החוק'. החוק הוא 'פדגוגי', ותפקידו להכין פדגוגיה מוסרית, אך לאחר מכן התודעה המוסרית, היא האוטונומיה. אני זוכר היטב דבר זה, למדתי באתנולוגיה קיצורי פרוטוקולים של ויכוחים של כמרים נוצרים בלגיים מארץ קונגו עם הוותיקן. הם התעסקו עם שבטים שרצו להתנצר אך התעקשו להמשיך לעשות ברית מילה; מה שהפריע להם מאוד, משום שברית המילה, זה שייך לתורה. ולכן הבישופים הנוצרים היו אוסרים דווקא לקונגולזים לעשות ברית מילה, כי זה כתוב בתורה.

אני זוכר שלמדתי את זה ב'התנסות מעשית' עם זכוכית מגדלת, אמרתי להם: כאשר אתם מטבילים עובד עבודה זרה לנצרות, האם אתם קודם כל מעבירים אותו דרך שלב 'יהודי' ולאחר מכן נוצרי, או שאתם מטבילים אותו ישירות לנצרות? הם היו בהלם – הם גילו בעיה – והם אמרו: מה פתאום, לא מגיירים אותו ליהדות תחילה! – אז

²³ Hétéronomie de la loi

²⁴ Autonomie de la conscience

מה אתם מספרים, שאתם רוצים תחילה להיות יהודים ולאחר מכן נוצרים? אני לא יודע אם דבריי ברורים: קיים שלב הכרחי של החוק הכפוי – זו היהדות, ולאחר מכן האוונגליון – הרצון הטוב. אתם רואים שזה לא מחזיק מים! שהרי לאמיתו של דבר, מה קרה: השלב שלהם של החוק, זה החוק הרומי! שאין לו שום קשר עם התורה. ההופעה של 'החוק האיום', החוק ההורג, החוק שמביא לידי החטא, לידי העוון, זה החוק האימפרסונלי של החוק הרומי, וממש לא של התורה. אתם רואים, הכל הפוך בסיפור הזה... תחשבו היטב על זה.

אתם רואים איך הגמרא, כאשר היא מבארת מילה אחת של הפסוק, מגלה לנו בעיה מאוד חשובה: מצד אחד, עבור ההיסטוריה שלנו, מה שהתרחש בהר סיני, ומאידך מהו העיקרון של האמת המוסרית; והוא שכופים את התורה רק על מי שהגיע לאוטונומיה של החוויה של התודעה המוסרית של החובה. לא כופים את התורה על מאן דהו.

נחזור למה שראינו בהתחלה: "דבר אל בני ישראל". מדוע "אל בני ישראל" ולא אל אחרים? רק בני ישראל יכולים לקבל את התורה, משום שהם כבר מוסריים. יש כאן בעיה חשובה מאוד: צריך קודם כל לפתור את בעיית המוסר על מנת להתקרב לתורה. זה יהיה נושא ללימוד אחר, אם תרצו. זו ההיסטוריה של עם ישראל: רכישת התודעה המוסרית, זה מאברהם ועד משה. החל ממשה, זו הקדושה של התורה. זה דבר שאני מדגיש לעתים קרובות, משום שהקהילה היהודית עלולה להיכבש על ידי מנטליות שונה לגמרי – שנרכשת בגלות – למרות שדבר זה מובן מאליו עבור מי שחונך במסורת היהודית; אם אין בסיס של דרך ארץ, המוסר, אי אפשר לקבל את התורה: "ומִשָּׁה עָלָה אֶל הָאֱלֹהִים וַיִּקְרָא אֵלָיו יְהוָה מִן הַקֶּהָר". יש הרבה מאוד, יותר מדי, קהילות שבהן הדאגה המוסרית נפרדת מן הדאגה הדתית. את זה יש לרפא, כמובן.

קהל: האם אפשר היה בלי מתן תורה? שהרי אם הבנתי נכון את השיעורים שלך, המטרה ביציאת מצרים הייתה להגיע לארץ ישראל, ורק בדיעבד מתן תורה נעשה הכרחי.

מניטו: אין לשאול שאלה בנוגע לשיעור אחר. אתה שואל שאלה בפני קהל שלא בהכרח שמע את השיעור האחר. הם לא הבינו את השאלה שלך, אני הבנתי. לכן אל תעשו חיבורים כאלו. אין לי זמן לחזור מחדש על השיעור הקודם! אני אומר זאת מבחינה שיטתית: לעולם אל תשאלו אדם בנוגע לשיעור של מישהו אחר. הרבה פעמים אני מנחש דבר זה: למדו משהו אצל מישהו, ושואלים אותי למה הוא התכוון; כאילו שאני אמרתי. זה מקרה אחר, אבל זה קורה הרבה פעמים לתלמידים. משום שהם איבדו את הזיכרון, הם לא זוכרים איפה שמעו. יש לכל חידוש את הקהרונטיות העצמית שלו; וזה גם נכון לכל שיעור. לא דיברתי על הנושא שהעלית. ביני ובינך, אין שום בעיה, אבל זה כלפי האחרים שזה לא הולך. אז אל תעשה את זה.

לך, אני עונה: זה לא שיכלנו להתקיים בלי מתן תורה, אלא היינו אמורים להתקיים בלעדיו. [מניטו פונה לקהל:] לא הבנתם כלום אבל זה לא נורא.

אומר לך איך זה נשאל בהגדה: "אילו קרבנו להר סיני, ולא נתן לנו את התורה, דיינו". מה הפירוש? איך אפשר לומר דבר כזה? מדוע הגענו להר סיני אם זה לא כדי לקבל את התורה? ! בפרק יט, מטרת הפגישה בהר סיני הייתה לשמוע "וַאֲתֶם תִּהְיוּ לִי מִמְּלֶכֶת פְּהַנִּים" (שמות, יט, ו). לאחר מכן, צריך היה בדיעבד לאמת את נבואת משה כנביא של התורה, ולכן יש עשרת הדיברות. זו המשמעות של השאלה שלך: אם עם ישראל נקרא להיות "ממלכת כהנים", אך הוא לא יודע איך לעשות זאת, פירוש שזה לא מכוון כלפיו!

אתן לכן דוגמא שאני רגיל להביא: אם אני צריך לומר לכבאי "דע לך: א. האש שורפת. ב. המים מכבים את האש". זה לא אל כבאי אני מדבר! אז מה הפירוש: אני מדבר אל כהן, ואני צריך לומר לו א, ב, ג. אז הוא לא כהן! האם זה ברור?

כלומר משה לבדו יכול היה להיות ישראל, אבל העם כולו נקרא אל תורת משה, ולכן צריך היה ללמד את תורת משה אל העם. משה עצמו לא צריך שילמדו אותו את התורה, אבל עם ישראל כן היה צריך.

הבאתי את זה בקשר להגדה, לומר לכם עד היכן זה מגיע. בסוף אותו הקטע, יש משפט שמשמשים בו הרבה יהודים אנטי-ציונים: "אילו נתן לנו את התורה, ולא הכניסנו לארץ ישראל, דיינו". מה הפשט? הפשט הוא שלכתחילה היינו צריכים לזכות בכל זה בכוחות עצמנו. והנה, שמשלב לשלב, היינו צריכים לקבל במתנה. ולכן המתנה הראשונה הייתה צריכה להספיק לנו, והנה קיבלנו גם שניה, שלישית וכו'. "על אחת כמה וכמה טובה כפולה ומכופלת...". תקראו היטב את ההגדה.

אני חוזר לראש התשובה שלי: אל תעשו דברים מסוג זה.

קהל: אם כל הזכות של עם ישראל הייתה להגיע להר סיני, היום עבורנו, מה הזכות שלנו, הבנים שלהם?

מניטו: יפה מאוד: להכיר באבותינו.

קהל: ?

מניטו: עניתי לך אבל לא שמעת: הזכות היא להכיר באבותינו. זה מה שהמדרש אומר על ההתגלות אל משה. בפעם הראשונה שהקב"ה התגלה אל משה, הוא שמע את קול אביו. כלומר, כאשר משה התחבר אל אביו העברי, הקב"ה התגלה אליו. קיצרתי את תשובתי, אבל נראה לי שהבנת. הניסיון מראה, שברוב המקרים – יש יוצאים מן הכלל: יהודים שיש להם בעיות עם התורה, זה קודם כל בגלל שיש להם בעיות עם הוריהם. צריך לדעת זאת. זה ברור?

יש פסוק: "דַע אֶת אֱ-לֹהֵי אָבִיךָ" (דברי הימים א, כח, ט). ראיתי הרבה מאוד סטודנטים, שכתבו תזות של השוואות בין ההינדואיזם ליהדות, בודהיזם ויהדות, והם באו לשאול אותי שאלות כי בודהיזם הם ידעו, אבל יהדות לא... ואלו היו יהודים! לאחר שעה של דיבור, זה היה מתחיל להסתדר. יש אנשים שמחפשים את האמת, אבל מלכתחילה הולכים לבודהיזם. מדוע לא עלה בדעתך לשאול תחילה את התורה של אביך? אה, יש לך בעיות עם אביך? זה מה שמתגלה.

טוב, אני מאחל לכם שבת שלום וחג שבועות שמח.